

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМИ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ СИЛЬВЕСТРА ЯРИЧЕВСЬКОГО 1900-1909 РР. (МЕТРИКА І РИТМІКА)

Олеся Руснак. Особливості форми поетичних творів Сильвестра Яричевського 1900-1909 рр. (метрика і ритміка).

Стаття присвячена аналізу поетичних творів С. Яричевського 1900-1909 років у в аспекті метрики і ритміки. В окреслене десятиліття поет використав п'ять основних силабо-тонічних метрів. Переважають ямб і хорей. Домінують монорозмірні форми. Унікальним був пеон.

Ключові слова: С. Яричевський, поезія, метрика, ритміка.

Олеся Руснак. Особенности формы поэтических произведений Сильвестра Яричевского 1900-1909 гг. (метрика, ритмика).

Статья посвящена анализу поэтических произведений С. Яричевского 1900-1909 годов в аспекте метрики и ритмики. В это десятилетие поэт использовал пять основных силабо-тонических метров. Преобладают ямб и хорей. Доминируют моноразмерные формы. Уникальным был пеон.

Ключевые слова: С. Яричевский, поэзия, метрика, ритмика.

Olesya Rusnak. Particular form of poetry of Sylvester Yarychevskyy of 1900-1909 years (metric and rhythmic).

The article analyzed poetry of S. Yarychevskyy of 1900-1909 years in terms of metric and rhythmic. During this decade, poet used five main syllabic-tonic stanzas. Prevalent iambus and trochee. Dominated monometric forms. Peons was rare.

Key words: S. Yarychevskyy, poetry, metric, rhythmic.

Віршована творчість Сильвестра Яричевського вже була об'єктом літературознавчого розгляду. Про його поезію писали М. Івасюк, М. Ласло-Куцюк, Б. Бунчук, О. Любімова. Однак статистично, за рідкісними виключеннями, поезія С. Яричевського ще не розглянута. Такий підхід дає можливість зафіксувати розвиток віршування автора в діахронії, порівняти одержані дані з аналогічним матеріалом щодо версифікації інших поетів кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Важливою щодо вивчення віршованої творчості С. Яричевського є стаття Б. Бунчука та О. Любімової „Віршування Сильвестра Яричевського 90-х років ХІХ століття”, в якій автори зосереджуються на поетичному матеріалі 90-х років, застосовуючи, крім формального, метод статистичних підрахунків. Дослідники зазначають, що для першого десятиліття поетової творчості характерне використання силабічної та силабо-тонічної систем віршування. С. Яричевський використав п'ять основних силабо-тонічних метрів, але улюбленим метром на той час був ямб, особливо чотирисловий з „архаїчним” ритмом. Другу позицію займав п'ятисловий з альтернованим ритмом. Частка хорейних творів (серед них переважали шестисловий та різноскладовики), як і амфібрахічних (переважно Амф4 та різноскладовики) значно менша. Епізодичним було використання дактилів та анапестів” [1, с. 13].

Зосередимося на другому періоді творчості поета, що охоплює 1900-1909 роки. До означеного часового проміжку належать 113 творів, для яких характерне використання силабо-тонічної системи віршування. Поет послуговувався двоскладовими (71,4%) та трискладовими (25%) стопами, вдавався до поліметричних конструкцій (3,6%).

71% проаналізованих творів становлять ямби. С. Яричевський використовував і монорозмірні, і різнорозмірні ямбові структури. Більший пласт займають монорозмірні форми – 56,1% від усіх ямбів. Улюбленими для нашого поета є чотири- і п'ятискладовики. Відсоток чотирисловиків у ямбах С. Яричевського цього періоду – 37,5.

Щодо „традиційного” та „архаїчного” видів ритму у Я4, що їх виділив М. Гаспаров [2, с. 136], то перший із них характерний для п'яти поезій – „Вечір”, „Ессе amorem”, „Як пташка в клітці”, „Меланхолия вечірньої хвили”, „Казала ти...” (41,7 % від усіх чотирисловиків).

Усреднена схема наголошуваності стоп у Я4 поета виглядає так:

I	II	III	IV
86	94	64	100

Отже, у автора переважає Я4 з „традиційним” ритмом.

Рідкісним в окреслений період творчості С. Яричевського є чотиристоповий цезурований ямб. Це поезія „Як я, бувало...“:

Як я, бувало, гей в яснім раю   0 1 0 1 0 || 0 1 0 1 0
 зі сонцем в серцю й душі ступаю,   0 1 0 1 0 || 0 1 0 1 0
 тоді ти, гарна, у чорну воду   0 1 0 1 0 || 0 1 0 1 0
 нуряла пишну свою уроду [5, с. 108].   0 1 0 1 0 || 0 1 0 1 0

Цезура тут постійна (після другої стопи), жіноча.

Для п'яти віршів характерна наявність рядків з позасхемними наголосами. Назвемо їх: „Цікавлюсь” – 12,5%, „Гімн” – 37,5%, „Казала ти...” – 18,8%, „Вечір” – 6,3%, „В погоду й негоду” – 12,5%. Усереднений відсоток рядків з позасхемними наголосами для Я4 – 17,5. Якщо розглядати твори, написані ямбічним чотиристоповиком з погляду повнонаголошеності рядків, то ця картина має такий вигляд: найменший відсоток – 31,3 у циклі „В погоду й негоду”, максимальний показник – 100% у вірші „До А. К.”. Загалом відсоток повнонаголошених рядків становить 55.

П'ятистоповий ямб в українській поезії закріплюється на початку XIX століття. Хоча, як стверджує Н. Костенко, „поети початку XX століття не відчували тенденції народжуваного всесильного розміру” [4, с. 170], у С. Яричевського Я5 характерний для 43,6% від усіх його монорозмірних ямбічних творів.

Для Я5 С. Яричевського характерні три види ритму (за М. Гаспаровим):

а) висхідний, або французький (II стопа дорівнює сильній I або й сильніша від неї). Подаємо для прикладу схему акцентуації стоп у вірші „Аматорка села”:

I	II	III	IV	V
79,2	87,5	70,8	70,8	100

б) спадний, або німецький (II стопа дорівнює сильній III або й сильніша від неї). Наприклад, у творі „Вгору серця!”:

I	II	III	IV	V
75	95,8	79,2	50	100

в) альтернований (сильні I, III і V стопи) – „Братові Левкові на вічну дорогу”, „В альбом М.”, „Дорогою життя”, „Все в мене на очах”. Схема наголошуваності стоп вірша „Все в мене на очах” виглядає так:

I	II	III	IV	V
93,3	53,3	73,3	73,3	100

Усереднена акцентуація стоп у Я5 письменника така:

I	II	III	IV	V
88	78	79	66	99

Маємо схему Я5 з альтернованим ритмом із „сильними” I, III і V стопами.

Кількість рядків з позасхемними наголосами п'ятистопового ямба – 10,7%, повнонаголошених – 33,4%.

Тристовим ямбом С. Яричевський написав лише одну поезію – „В поранню годину” (1905):

В поранню годину   0 1 0 0 0 1 0
 Прийшла в мою хатину   0 1 0 1 0 1 0
 І коло серця сіла   0 0 0 1 0 1 0
 І німо лиш гляділа [5, с. 127].   0 1 0 0 0 1 0

У тристовому ямбі сильною є перша стопа, слабкою – друга, що у відсотковому відношенні виглядає так:

I	II	III
95	40	100

Чотири вірші мають ритм шестистопового ямба. Усі вони „чисторозмірні” – „Поклін родині”, „Мрія”, „Строфи смутку і жалю” „В неволі”.

Узагальнена схема акцентуації стоп для Ябц поета має такий вигляд:

I	II	III	IV	V	VI
94,4	72,7	91,3	79,4	65,8	100

Отже, ритм ямбічних шестистоповиків у С. Яричевського „симетричний”; для нього характерне переважання чоловічої цезури і третя стопа при цьому є слабшою за другу. Відсоток рядків з позасхемними наголосами незначний – 2. Усереднений відсоток рядків з позасхемними наголосами – 10.

Різномозмірні ямби становлять майже половину від усіх ямбічних конструкцій (43,9%). Серед них переважають врегульовані форми (80%). С. Яричевський явив дуже широкий спектр ямбічних різномозмірних врегульованих конструкцій:

1. Я334334. Цей розмір характерний для поезії „Дитя-Ефемерид” (Пам’яті Степанка);
2. У катренах вірша „Надлетів біль” (1904) рядки чергуються за схемою Я4334;
3. Розмір Я5454 властивий поезії „Амулети” (1906);
4. У творах „Як ми побачились...” (1905) та „Бувають хвилі” наявний розмір Я4242;
5. У поезії „Елегія” (1900) маємо такий розмір – Я5553;
6. Розміром Я4343 С. Яричевський написав вірш „Прийшли до мене...” (1905);
7. Я6667 маємо в „Зимовому образці” (1905);
8. Я44442 характерний для твору „3 днів трагедії” (1900);
9. У шестивіршах поезії „Не жаль мені...” (1900) така схема – Я443443;
10. Я2444442. Ця форма представлена у вірші „І знову май!” (1905);
11. Я34444443 – розмір, що характерний для поезії „Була колись весна” (1905).

В окрему групу виділяємо композиції, в яких С. Яричевський поєднав ямбічні рядки за такими схемами:

1. Я414141 і Я4141414141 – таке чергування версів властиве віршеві „Обнови!”, у якому шестивірші чергуються з десятивіршами;
2. Розмір Я525252 і Я5 наявний у поезії „Прилинь, прилинь”;
3. „Пісня воскресіння” (1904) – поліметрична композиція, в якій два п’ятивірші з розміром Я55552 передують двом шестивіршам з розміром Я6;
4. У поліметричній композиції „Срібні ночі” (1905) наявні схеми Я5 і Я4545 (18-й рядок – Я6);
5. Оригінальною за своєю будовою є поезія „Amor Satyrus”. С. Яричевський поділив твір на п’ять частин: I, III, IV – Я4, II і V – Я5;
6. Вірш „Молитва” (1905) є чотиричастинною поліметричною композицією, в якій поєднано такі ямбічні ритми: Я5 (1-й – 12-й рядки), Я64646464 (13-й – 20-й рядки), Я535353 (21-й – 32-й рядки), Я55553 (33-й – 47-й рядки);
7. У творі „Як пісня грає!” (1905) автор вдало скомбінував різностоповий урегульований ямб (Я23333444) з нерегульованим (Я3-5, 23-й – 28-й рядки).

Не такими різноманітними виявилися нерегульовані ямби (8,8%). С. Яричевський демонструє такі розміри:

- 1) ритм нерегульованого різностоповика Я1-6 мають вірші „Слава” і „Чаю Воскресіння”;
- 2) Я2-5 – байка „Билина”;
- 3) Я2-6 – „Гімн до чоловіка”.

Хореїчні твори становлять лише 21% від усіх силабо-тонічних поезій і представлені 19 монорозмірними (83%) та 4 різномозмірними (17%) конструкціями. Монорозмірні – це Х3 (11%), Х4 (42%), Х5 (21%) та Х6ц (26%).

Тристовий ритм має поезія „Тихе щастя” (1905), але в ній засвідчено ще й два рядки (1-й і 7-й) Х2. Наведемо один шестивірш твору:

Пташко мила!	┐┐┐┐
Ти куди ходила?	┐┐┐┐┐┐
– Я купалась в хмарах,	┐┐┐┐┐┐

в сонця райських чарах,   101010
 на небес леваді,   001010
 в ясних зір громаді... [5, с. 129] 101010

Акцентуація стоп в цьому вірші така:

I	II	III
83,3	66,7	100

Цей трисоповик має „альтернований” (за М. Гаспаровим) ритм – наголошуваність I стопи (83,3%) більша за наголошуваність II (66,7%).

Чотирискладовиком С. Яричевський написав 9 творів, що становлять основний масив хорейв (42%). Усереднена схема акцентуації стоп Х4 має такий вигляд:

I	II	III	IV
69	93	51	100

Отже, у С. Яричевського Х4 має „архаїзований” ритм (відсоток наголошуваності II стопи менший за 94). Відсоток рядків з позасхемними наголосами коливається від нуля до 16,7.

За даними Н. Костенко, „у поезії 10-20 років п’ятистопний хорей все ще малопомітний і не досить самостійний” [4, с. 182]. У С. Яричевського Х5 характерний для чотирьох поезій (21% від усіх хорейних творів). Це – „Великоміська ідилія” (1900), „Сестра милосердя” (1904), „Межи нами” (1905), „Присяга” (1901). Н. Костенко цілком слушно виділяє в українському п’ятистоповику два основні типи: „імітаційний (імітації народного епічного вірша) та власне літературний” [12, с. 181-182]. Імітаційний Х5 дослідниця пов’язує із тими творами І. Франка, в яких він наслідує пам’ятки Київської Русі, давні єгипетські та грецькі сказання, легенди, біблійні притчі. У С. Яричевського маємо власне літературні форми хорейв. П’ятистоповому хорейв поета властивий „традиційний” (за М. Гаспаровим) ритм, у якому наголошуваність першої стопи менша за 60%, а друга є сильнішою від третьої. У трьох творах відсоток рядків з позасхемними наголосами дорівнює нулю, і лише в одному – 10%.

Чотири твори означеного періоду С. Яричевський написав шестистоповим цезурованим хорейв, хоча не всі вони відзначаються „чистотою” розміру. Зокрема, в поезії „Лірик” (1901) виділяється ямбічний рядок (3-й), поема „Віритель і довжник” (1905) має один (46-й) рядок п’ятистопового цезурованого хорейв. Усереднена схема Х6ц у поета така:

I	II	III	IV	V	VI
52,9	64,4	92,1	74,8	58,7	93

Середній відсоток рядків з позасхемними наголосами становить 12,7.

Врегульовані хорейчні різностоповики (66,7%) у С. Яричевського мають такі схеми:

1. Х4242. Таке чергування рядків характерне для поезій „Тиха туга” та „Цвітуть рожі” (обидві – 1904):

Щось сумнее там вони   0010001
 певно бачуть,   1010
 бо склонили голівки   0010001
 й ревно плачуть... [5, с. 97]   1010

2. Розмір Х4343 властивий поезії „Серед цвітів” (1905):

Загостила тиха мрія   00101010
 в серденько трудне,   10001
 і розсипала надія   00101010
 зілля чарівне [5, с. 126].   10001

Унікальним у творчості С. Яричевського 1900-1909 рр. є фігурний вірш „Ver sacrum povum”, що має ритм різнорозмірного неврегульованого хорейв – Х1-6. Подаємо уривок з твору:

Пісні   10
 голосної!   0010

Щоб збудили в Духа
 по́лети й журби незвісні
 криком скарги гримко-жалісної!

u u l u l u
 l u u u l u l u
 l u l u || l u u u l u

Щоб дзвенючим сріблом дум налила уха!
 Щоб заграла в людські груди, як в спижевi дзвони,
 заглушила в них елегiй самолюбства стони! [5, с. 116-117].

u u l u l u l || u l u l u
 u u l u l u l u || u u l u l u
 u u l u u u l u || u u l u l u

Віршова структура поезiї „Недоспiви розпуки” (1904) ще раз доводить, що С. Яричевський – поет високого рiвня версифікаційної майстерності. Цей твір є різнометричною врегульованою формою, в першій частині якої хореїчні рядки чергуються з ямбічними, а другу написано чотиристовим ямбом.

До дактиля поет звернувся лише в одному творі, що становить 0,9% від усіх силабо-тонічних поезiй. Вірш „Карпатський ведмідь у Шенбруні” (1900) має розмір Д4, але у 1-ому і 8-ому рядках з’являється Д3. Рядків з позасхемними наголосами та атонаціями в цьому творі не засвідчено.

12,4% від усіх силабо-тонічних творів мають ритм амфібрахія. Поет використовував дві монометричні форми: Амф3 і Амф4ц. Тристовик характерний для поезiї „Сирітка на зірку дивилась” (1904) та поеми „Бегеба” (1905). 4,4% рядків Амф3 мають позасхемні наголоси.

Чотиристові рядки є основою ритму семи творів С. Яричевського (77,8% від монорозмірних амфібрахiїв). Усереднений відсоток рядків з позасхемними наголосами у Амф4ц поета – 11,4.

Врегульовані амфібрахічні різностоповики представлені такими схемами:

1. Амф4242. Така форма характерна для двох творів – „Удар за ударом” (1901) та „Строфи сонця і надії” (1905);
2. Розмір Амф4343 властивий баладі „Чортова гора”;
3. Чотиристові та двостопові рядки за схемою Амф44442 чергуються у строфах вірша „Бурлака” (1905);
4. „Поезіє, де ти?” (1904) – поліметрична композиція, в якій чергуються розміри Амф444442 (1-й – 17-й рядки) та Амф4 (19-й – 26-й рядки).

Використання анапеста засвідчене в 13 поезiях окресленого періоду. Це 11,5% від усіх силабо-тонічних віршів. Монорозмірними є шість із них, а саме – Ан2 (33,3%), Ан3 (16,7%), Ан4ц (50%). Двостоповик представлений двома творами – „Не співати пісень!..” (1901) і „Ти питаєш мене...” (1904). Наприклад:

Не співати пісень!   u u l u u l
 Ту страшная пустир,   u u l u u l
 серця людської ту   u l l u u l   п/сх
 висипає опир [5, с. 82]   u u l u u l

Відсоток рядків з позасхемними наголосами у Ан2 дорівнює 12.

Ритм чотиристового цезурованого анапеста простежуємо в поезiях „Воскресіння” (1905), „Слів нема...” (1904) та в баладі „Ось він!..” (1904). У всіх випадках цезура рухома. Їй властивий змінний характер. Наводимо для прикладу першу строфу балади „Ось він!..”:

Загудів кришталевий, співаючи дзвін: u u l u u l u || u l u u l
 „Сотворитель скликає усіх на дарунки!   u u l u u l u || u l u u l u
 І хто вчув, той летів стрімголов навздогін,   u u l u u l || u u l u u l
 а жиди навіть брали торби на пакунки [5, с. 169].   u u l u u l u || u l u u l u

Засвідчено 24% рядків з позасхемними наголосами.

Різностоповий урегульований анапест у С. Яричевського представлений трьома різновидами:

1. Ан4343. Таку схему визначаємо у чотирьох творах – „Пісня-пробудителька” (1903), „Опир” (1905), „Поетові” і „Сон” (1904).
2. У шестивіршах „Сумної балади” та балади „Мамина слізка” двостопові та тристові рядки чергуються за схемою Ан223223.
3. Розмір Ан2323 характерний для поезiї „Розплинуса в хрусталь” (1904).

Надзвичайно цікавою є форма поезiї „О, не завидуй” (1904):

О, не завидуй цвітці у полю   l u u l u || l u u l u   п/сх
 краси і проміння й уроди,   u u l u u l u u l u

бо й вона вскорі зв'яне від болю,   00010||10010   п/сх

як настане час дикий негоди [5, с. 100].   0010110010   п/сх

Тут маємо різнометричну урегульовану конструкцію з розміром Д4цу1Ан3Д4цуАн3.

Значна частина рядків має позасхемні наголоси (41,7%).

Форму різнометричного врегульованого трискладовика зі схемою Амф4 і Ан2 має вірш „Родися, Месіє!” (1904), що виглядає так – Амф4 (1-й – 16-й рядки), Ан2 (17-й – 35-й рядки).

Одиничним у творчості С. Яричевського означеного періоду є різностоповий пеон III (323322). Наведемо першу строфу пеонічної поезії „Де те щастя?”:

На городі, там при броді, край дороги   001000100010

посадили тихе щастя   00100010

і чекали і молились: чей облоги   001000100010

вкриє цвіття ряснолисте і розлоге...[5, с. 122] 001000100010

Уявлення про силабо-тонічну поліметричну конструкцію навіває будова трьох творів, що становлять лише 2,7% від усіх силабо-тонічних поезій.

Перший з них – „3 гірких правд” – є тричастинною ПК. Перша частина має ритм Я4 (1-й – 8-й рядки), друга – Амф4 (9-й – 16-й рядки), третя – Ан3 (17-й – 28-й рядки). Поезія „Смута” (1906) – двочастинна ПК, складається з восьми рядків чотиристопового ямба та дванадцяти рядків різностопового урегульованого анапеста, схема якого Ан4442.

Яскраво проявити свою версифікаційну майстерність С. Яричевський зумів у поезії „Хрести” (1906). Вона являє собою поліметричну конструкцію, в якій поет вмів поєднати такі ритмічні схеми: Я544441 – перша частина, Х4242 – друга, Амф32442 – третя і Я41553 – четверта.

Отже, в першому десятилітті ХХ століття С. Яричевський постав як силабо-тонічний автор, на відміну від попереднього, у якому епізодично вдавався до силабічної поезії. Поет використав п'ять основних силабо-тонічних метрів, але улюбленим залишився чотиристоповий ямб. Збільшилася частка п'ятистопового ямба з альтернованим ритмом. Хореї займають трохи менше третини усіх поетичних творів. Серед трискладових розмірів превалюють амфібрахії. Унікальним у поетичній спадщині С. Яричевського є пеон III, засвідчений у поезії „Де те щастя?”.

Одержані дані є матеріалом для порівняння з аналогічними даними щодо віршування інших авторів кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Література

1. Бунчук Б., Любімова О. Віршування Сильвестра Яричевського 90-х років ХІХ століття // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія. Збірник наук. праць. Вип. 394-398. – Чернівці : Рута, 2008. – С. 159–166.
2. Гаспаров М. Л. Современный русский стих. Метрика и ритмика. – М. : Наука, 1974. – 487 с.
3. Ивасюк М. Г. Писатель-демократ Сильвестр Яричевский. Жизнь и творчество : Автореф. Дисс.... канд. филол. наук. – Одесса, 1977. – 26 с.
4. Костенко Н. В. Українське віршування ХХ століття. – К. : Либідь, 1993. – 232 с.
5. Яричевський Сильвестр. Твори : В 2 т. – Т. 1. – Бухарест : Критеріон, 1977. – 301 с.
6. Яричевський С. Автобіографія: лист-автобіографія Яричевського Сильвестра до Івана Левицького (Вступне слово і підгот. тексту Ф. Погребенника) // Слово і час. – 1996. – № 3. – С. 16–21.
7. Яричевський Сильвестр. Великодні дзвони : [Поезія] // Буковина. – 1999. – 10 квітня. – С. 2.